

ISSN 2306-7365 (Print)
ISSN 2664-0686 (Online)
Индекс 75637
DOI prefix: 10.47526

ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТИ

HOCA AHMET YESEVI
ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ

1150 жыл
Әл-Фарабидің мерейтойы

175 жыл
Абай Құнанбайұлының
мерейтойы

YESEVI
ÜNİVERSİTESİ
HABARŞISI
Bilimsel Dergisi

ЯСАУИ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
№3 (117) 2020
шілде-тамыз-қыркүйек

БАС РЕДАКТОР

биология ғылымдарының докторы, профессор
АБДРАСИЛОВ БОЛАТБЕК СЕРІКБАЙҰЛЫ

YAYIN YÖNETMENİ

Prof. Dr.

ABDRASILOV BOLATBEK SERIKBAYULI

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

доктор биологических наук, профессор
АБДРАСИЛОВ БОЛАТБЕК СЕРИКБАЕВИЧ

CHIEF EDITOR

Professor, Doctor of Biological Sciences
ABDRASSILOV BOLATBEK SERIKBAYEVICH

Индекстеледі/Tarama indeksli/ Индексируется/ Scanned indexes:
Index Copernicus, Directory of Research Journals Indexing

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

 Directory of
Research Journal
Indexing

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

Журнал Қазақстан Республикасының Баспасөз және бұқаралық ақпарат істері жөніндегі ұлттық агенттігінде 1996 жылғы 8 қазанда тіркеліп, Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігі Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінің №232-Ж куәлігі берілген.

Шығу жиілігі: 3 айда 1 рет. МББ тілі: қазақша, түрікше, ағылшынша, орысша. Тарату аумағы: Қазақстан Республикасы, алыс және жақын шетел. **Индекс №75637**. Журнал 2013 жылдың қаңтар айынан бастап Париж қаласындағы ISSN орталығында тіркелген. **ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online)**.

Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитетінің 2018 жылдың 11 желтоқсандағы №1945 және 14 желтоқсандағы №1992 бұйрықтарымен журнал Комитет ұсынатын ғылыми басылымдар тізіміне Философия, Тарих, Педагогика және Филология бағыттары бойынша енгізілді.

KURUCU:

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

Dergi 8 Ekim 1996'da Kazakistan Cumhuriyeti Basın ve Medya İletişim Ajansı tarafından tescillenmiş, Kazakistan Cumhuriyeti Yatırım ve Gelişim Bakanlığının, İletişim, Bilişim ve Bilgilendirme Komitesinin 232-J numaralı kimliği verilmiştir. Yayın Süresi: 3 ayda 1 defadır. Süreli Basın Yayın Dili: Kazakça, Türkçe, İngilizce ve Rusça. Dağıtım Bölgesi: Kazakistan Cumhuriyeti, uzak ve yakın yabancı ülkeler. **İndeks: 75637**. Dergi, Ocak 2013'ten bu yana Paris'teki ISSN Merkezi'nde kayıtlıdır. **ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online)**.

Bu dergi, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın 11/12/2018 tarih ve 1945 sayılı kararı ile 14/12/2018 tarih ve 1992 nolu kararı çerçevesinde Felsefe, Tarih, Pedagoji ve Filoloji alanlarında KC EBB tarafından tavsiye edilen bilimsel dergiler listesine dahil edilmiştir.

УЧРЕДИТЕЛЬ:

Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави

Журнал зарегистрирован в Национальном агентстве по делам печати и массовой информации Республики Казахстан 8 октября 1996 года. Комитетом связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан выдано свидетельство №232-Ж.

Периодичность издания: 1 раз в 3 месяца. Язык ППИ: казахский, турецкий, английский, русский. Территория распространения: Республика Казахстан, дальнее и ближнее зарубежье. **Индекс №75637**.

Журнал с января 2013 года был зарегистрирован в Центре ISSN в городе Париже.

ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online).

Приказами Комитета по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан от 11 декабря 2018 года №1945 и от 14 декабря 2018 года №1992 журнал включен в перечень научных изданий в области Философии, Истории, Педагогике и Филологии, рекомендуемых Комитетом.

FOUNDER:

Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University

The Journal was registered by the Communication, Informatization and Information Committee Periodical press and information agency of the Republic of Kazakhstan on October 8, 1996, Ministry of Investment and Development of the Republic of Kazakhstan issued a certificate № 232-G. Publication: 1 time in 3 months. Language PPP: Kazakh, Turkish, English, Russian. Territory of distribution: the Republic of Kazakhstan, near and far abroad. **Index №75637**.

The journal has been registered since January 2013 at the ISSN Center in Paris.

ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online).

Pursuant to the Order of the Committee for Control in Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated December 11, 2018 №1945 and December 14, 2018 №1992, the journal is included in the list of scientific publications in the field of Philosophy, History, Pedagogy and Philology, recommended by the Committee.

Бас редактордың орынбасары

педагогика ғылымдарының докторы, профессор Беркимбаев К.М.

Бас редактордың орынбасары

доцент, Ph.D. Пилтен Пусат

Жауапты хатшы

философия ғылымдарының кандидаты, доцент Балтабаева А.Ю.

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Жұрынов Мұрат	- ҚР ҰҒА президенті, академик /Қазақстан/
Демиркөз Мелаяхат Білге	- профессор, доктор /Түркия/
Гржибовский Андрей	- м.ғ.д., профессор /Норвегия/
Капилла Хосе Э.	- профессор, доктор /Испания/
Корнилов Виктор	- п.ғ.д., профессор /Ресей/
Мырзақұлов Рэтбай	- ф.-м.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Мейер Бургхард	- профессор, доктор /Германия/
Турметов Батирхан	- ф.-м.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ташпынар Мехмет	- профессор, доктор /Түркия/
Сагироғлу Шереф	- профессор, доктор /Түркия/

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

Ақбасова Аманкүл	- техн.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Акйол Хаяти	- профессор, доктор /Түркия/
Атемова Қалипа	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Бұлбұл Ибрагим	- профессор, доктор /Түркия/
Булуч Бекир	- профессор, доктор /Түркия/
Батырбаев Нұрлан	- з.ғ.к., доцент /Қазақстан/
Гелишли Юджел	- профессор, доктор /Түркия/
Ергөбек Құлбек	- ф.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Есімова Шолпан	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Жетібаев Көпжасар	- т.ғ.к., доцент /Қазақстан/
Жетпісбаева Бахытгүл	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Йылдыз Мұса	- профессор, доктор /Түркия/
Мырзалиев Бораш	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Томар Женгиз	- профессор, доктор /Түркия/
Торыбаева Жәмила	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Умбетов Өмірбек	- техн.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ұзақбаева Сақыпжамал	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ыдырыс Серікбай	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/

Yayın Yönetmen Yardımcısı
Prof. Dr. Berkimbayev K.M.
Yayın Yönetmen Yardımcısı
Doç. Dr. Pilten Pusat
Yayın Kurulunun Sorumlu Sekreteri
Doç. Dr. Baltabayeva A.Y.

DANIŞMA KURULU

Jurnov Murat	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Demirköz Melahat Bilge	- Prof. Dr. /Türkiye/
Grjibovskiy Andrey	- Prof. Dr. /Norveç/
Kapilla Jose E.	- Prof. Dr. /İspanya/
Kornilov Viktor	- Prof. Dr. /Rusya/
Myrzakulov Ratbay	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Meyer Burghard	- Prof. Dr. /Almanya/
Turmetov Batırhan	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Taşpınar Mehmet	- Prof. Dr. /Türkiye/
Sağıroğlu Şeref	- Prof. Dr. /Türkiye/

EDİTÖR KURULU

Akbasova Amankül	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Akyol Hayati	- Prof. Dr. /Türkiye/
Atemova Kalipa	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Bülbül İbrahim	- Prof. Dr. /Türkiye/
Buluç Bekir	- Prof. Dr. /Türkiye/
Batirbayev Nurlan	- Doç. Dr. /Kazakistan/
Gelişli Yücel	- Prof. Dr. /Türkiye/
Ergöbek Kulbek	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Esimova Şolpan	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Jetibayev Köpjasar	- Doç. Dr. /Kazakistan/
Jetpisbayeva Bahtıgül	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Yıldız Musa	- Prof. Dr. /Türkiye/
Myrzaliyev Boraş	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Tomar Cengiz	- Prof. Dr. /Türkiye/
Toribayeva Jamila	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Umbetov Ömirbek	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Uzakbayeva Sahıpjamal	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Idırıs Serikbay	- Prof. Dr. /Kazakistan/

Заместитель главного редактора
доктор педагогических наук, профессор Беркимбаев К.М.

Заместитель главного редактора
доцент, Ph.D. Пилтен Пусат

Ответственный секретарь
кандидат философских наук, доцент Балтабаева А.Ю.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Журинов Мурат	- президент НАН РК, академик /Казахстан/
Демиркоз Мелаяхат Билге	- профессор, доктор /Турция/
Гржибовский Андрей	- д.м.н., профессор /Норвегия/
Капилла Хосе Э.	- профессор, доктор /Испания/
Корнилов Виктор	- д.п.н., профессор /Россия/
Мирзакулов Ратбай	- д.ф.-м.н., профессор /Казахстан/
Мейер Бургхард	- профессор, доктор /Германия/
Турметов Батирхан	- д.ф.-м.н., профессор /Казахстан/
Ташпынар Мехмет	- профессор, доктор /Турция/
Сагироглу Шереф	- профессор, доктор /Турция/

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Акбасова Аманкул	- д.техн.н., профессор /Казахстан/
Акйол Хаяти	- профессор, доктор /Турция/
Атемова Калипа	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Булбул Ибрагим	- профессор, доктор /Турция/
Булуч Бекир	- профессор, доктор /Турция/
Батырбаев Нурлан	- к.ю.н., доцент /Казахстан/
Гелишли Юджел	- профессор, доктор /Турция/
Ергобек Кулбек	- д.ф.н., профессор /Казахстан/
Есимова Шолпан	- д.э.н., профессор /Казахстан/
Жетибаев Копжасар	- к.и.н., доцент /Казахстан/
Жетписбаева Бахытгул	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Йылдыз Муса	- профессор, доктор /Турция/
Мырзалиев Бораш	- д.э.н., профессор /Казахстан/
Томар Женгиз	- профессор, доктор /Турция/
Торыбаева Жамила	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Умбетов Умирбек	- д.техн.н., профессор /Казахстан/
Узакбаева Сахипжамал	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Ыдырыс Серикбай	- д.э.н., профессор /Казахстан/

Deputy chief editor

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences Berkimbayev K.M.

Deputy chief editor

Associate Professor, Ph.D. Pilten Pusat

Responsible secretary

Associate Professor, Ph.D. Baltabayeva A.Yu.

EDITORIAL BOARD

Zhurynov Murat	- President of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, academician /Kazakhstan/
Demirkoz Melahat Bilge	- Professor, Doctor /Turkey/
Grijibovsky Andrey	- Doctor of Medical Sciences, Professor /Norway/
Kapilla Hose	- Professor, Doctor /Spain/
Kornilov Viktor	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Russia/
Myrzakulov Ratbay	- Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Meyer Burghard	- Professor, Doctor /Germany/
Turmetov Batyrhan	- Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Tashpinar Mehmet	- Professor, Doctor /Turkey/
Sagiroglu Sheref	- Professor, Doctor /Turkey/

EDITORIAL COUNCIL

Akbasova Amankul	- Doctor of Technical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Akyol Hayati	- Professor, Doctor /Turkey/
Atemova Kalypa	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Bulbul Ibrahim	- Professor, Doctor /Turkey/
Buluc Bekir	- Professor, Doctor /Turkey/
Batyrbayev Nurlan	- Candidate of Law, Associate Professor /Kazakhstan/
Gelisli Yucel	- Professor, Doctor /Turkey/
Yergobek Kulbek	- Doctor of Philology, Professor /Kazakhstan/
Essimova Sholpan	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/
Zhetibayev Kopzhasar	- Candidate of Historical Sciences, Associate Professor /Kazakhstan/
Zhetpisbayeva Bakhytgul	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Yildiz Musa	- Professor, Doctor /Turkey/
Myrzaliyev Borash	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/
Tomar Cengiz	- Professor, Doctor /Turkey/
Torybayeva Zhamilya	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Umbetov Omirbek	- Doctor of Technical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Uzakbayeva Sakhipzhamal	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Ydyrys Serikbay	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/

Т.Я. СӘТБАЙ*

тарих ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті (Қазақстан, Қызылорда қ.), e-mail: dastan.satbai@mail.ru

СОҒЫСТАН КЕЙІНГІ ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОДАҚТАРЫНЫҢ ҚҰРАМЫ МЕН ҚҰРЫЛЫМЫ

Мақалада соғыстан кейінгі жылдардағы Қазақстан шығармашылық одақтарының құрамы мен құрылымы қарастырылады. Соғыстан кейінгі жылдары жазушылардың, суретшілердің, композиторлар мен сәулетшілердің шығармашылық одақтары жұмыс жасап жатты. Бұл одақтар 30-жылдары, яғни соғысқа дейінгі жылдары құрылған болатын. 1957–58 жылдары бұларға қосымша журналистер мен кинематографистер одағы құрылды, сөйтіп олардың саны алтауға жетті. Қазақстан шығармашылық одақтарының сандық және сапалық құрамы баяу өсті. Өйткені маман кадрлар тұрақты жетіспеді, екіншіден, кеңестік өлшемдер бойынша дәстүрлі қолданбалы қазақ қол өнерінің өкілдері кәсіби мамандар болып саналмағандықтан шығармашылық одақтар қызметінің аясынан тысқары қалды. Кеңес жылдары суырыпсалма ақындар, ауыз әдебиетінің өкілдері, қолданбалы өнер, мелодист-композиторлар кәсіби мамандар болып саналмады. Мақалада сондай-ақ республика шығармашылық Одақтарының ұлттық құрамы қарастырылады.

Кілт сөздер: шығармашылық Одақтар, жазушылар, суретшілер, сәулетшілер мен композиторлар Одақтары, шығармашылық, суырып салма ақындар, ауыз әдебиетінің өкілдері, қолданбалы өнер шеберлері, мелодист-сазгерлер.

T.Ya. Satbay

*Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Korkyt Ata Kyzylorda University
(Kazakhstan, Kyzylorda), e-mail: dastan.satbai@mail.ru*

Composition and Structure of Kazakhstan Creative Unions in the Postwar Years (after the Second World war)

The article examines the structure and composition of creative unions in Kazakhstan in the post-war years. In the post-war period, creative unions of writers, artists, architects and composers continued to function in the country. These unions were created in the 1930s, that is, before the great Patriotic war. In 1957–1958, the Union of journalists and cinematographers was additionally created, so the number of creative unions in the Republic reached six. The quantitative and qualitative composition of Creative Unions in Kazakhstan grew rather slowly. The reason for this was the constant lack of professional staff, and secondly, representatives of traditional Kazakh art were excluded from the activities of creative Unions, for the simple reason that they were not professionals by Soviet standards. In Soviet times, poets-improvisers, representatives of oral

---

* **Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

- Сәтбай Т.Я. Соғыстан кейінгі жылдардағы Қазақстан шығармашылық одақтарының құрамы мен құрылымы // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2020. – №3 (117). – Б. 253–262. <https://doi.org/10.47526.2020/2664-0686.024>

* **Cite us correctly:**

- Sätbai T.Ia. Soğystan keiingi jyldardağy Qazaqstan shyğarmashylyq odaqtarynyñ quramy men qurylymy // Iasaýı ýniversitetiniñ habarshysy. – 2020. – №3 (117). – B. 253–262. <https://doi.org/10.47526.2020/2664-0686.024>

literature, masters of applied arts, melodists-composers were not recognized as professionals. The article also examines the national composition of the creative unions of the Republic.

Keywords: creative unions, writers, artists, unions of architects and composers, artistic creativity, poets-improvisers, folklore, masters of applied art, melodist-composers.

Т.Я. Сатбай

доктор исторических наук, ассоциированный профессор, Кызылординский университет имени Коркыт Ата (Казахстан, г. Кызылорда), e-mail: dastan.satbai@mail.ru

Состав и структура творческих союзов Казахстана в послевоенные годы (после Второй мировой войны)

В статье рассматриваются структура и состав творческих союзов Казахстана в послевоенные годы. В послевоенный период в стране продолжали функционировать творческие союзы писателей, художников, архитекторов и композиторов. Эти союзы были созданы еще в 1930-е годы, то есть до Великой Отечественной войны. В 1957–1958 гг. был дополнительно создан Союз журналистов и кинематографистов, таким образом, число творческих союзов в республике достигло шести. Количественный и качественный состав творческих союзов Казахстана рос довольно медленно. Причиной тому была постоянная нехватка профессиональных кадров, также представители традиционного казахского искусства оказались вне деятельности творческих союзов по той простой причине, что они не являлись профессионалами по советским меркам. В советское время поэты-импровизаторы, представители устной литературы, мастера прикладного искусства, мелодисты-композиторы не были признаны профессионалами. В статье также рассматривается национальный состав творческих союзов республики.

Ключевые слова: творческие союзы, писатели, художники, союзы архитекторов и композиторов, художественное творчество, поэты-импровизаторы, фольклор, мастера прикладного искусства, мелодист-композиторы.

Кіріспе

1941–1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысы Кеңес Одағының барлық халықтары мен әлеуметтік топтары үшін ауыр сын болды. Барлық әлеуметтік топтардың өкілдері сияқты Қазақстан шығармашылық Одақтарының өкілдері де соғыстың алғашқы күндерінен бастап майданға аттанды. Олардың көпшілігі ұрыс майдандарында ерлікпен қаза тапса, кейбіреулері ауыр жарақаттанып елдеріне оралды. Соғыс шығармашылық интеллигенцияның сандық және сапалық құрамына кері әсер етпей қойған жоқ. Алайда, соғыстан кейінгі онжылдықтарда да шығармашылық одақтардың сандық құрамының мейлінше аз болуы, тек соғыс ауыртпалықтарымен түсіндірілмесе керек. Соғыстан кейінгі кезеңде жазушылар, суретшілер, сәулетшілер мен композиторлардың шығармашылық Одақтары жұмыстарын жалғастыра түссе, 1957–1958 жылдардан бастап, республикада журналистер мен кинематографистердің Одақтары құрылды. Бұған дейін бұл мамандық иелері республикада болғанымен әлі шығармашылық Одақтарға бірікпеген еді.

Негізгі бөлім

Құрамына суретшілер, кескіндемешілер, мүсіншілерді біріктірген суретшілер Одағы мүшелерінің саны 1946 жылы 53 болса, сәулетшілер, құрылысшылар, жобалаушы-инженерлерді біріктірген Сәулетшілер Одағы мүшелерінің саны 31 болды. Өз қатарына прозаиктер, ақындар, драматургтер, сыншылар мен әдебиетші-ғалымдарды топтастырған жазушылар Одағы мүшелерінің саны 80, ал композиторлар, әншілер, күйшілерді біріктірген Композиторлар Одағы мүшелерінің саны бар болғаны 18 болды [1]. Алайда, бұл көрсеткіштер Қазақстан сияқты алып республика мен оны мекендеген халықтардың бай

мәдениетінің объективті картинасын бейнелей алмайды. Себебі, шығармашылық Одақтардағы мүшелердің санының аз болуы, тоталитарлық қоғам жағдайларындағы шығармашылық Одақтардың құрамы мен құрылымының ерекшеліктерімен айқындалды. Кеңестік шығармашылық Одақтардың жарғылары бір-біріне өте ұқсас болып, олардың барлығында дерлік «өзінің шығармашылығы және шеберлігімен социализмді құруға белсене қатысатындар» [2] ғана шығармашылық Одаққа мүше болып кіре алады деген сөздер болды. Демек, ресми мемлекеттік идеологиялық бағытты қолдайтын шығармашылық өкілдер ғана Кеңестік шығармашылық құрылымдардан өз орнын тапты, ол ол ма жарғыда «шығармашылық қызметтен ұзақ уақыт қол үзгендер» [3] де одақ мүшелігінен шығарылды. Мысалы, 1947 жылы суретші Б.В. Дубровский-Эшке шығармашылық пассивтігі үшін Суретшілер Одағынан шығарылды.

Кеңес жүйесі шығармашылық, Өнер сияқты рухани еңбек салаларының терең индивидуальды сипатымен санаса алмады. Ақындар композиторлар және тағы басқалар ұзақ уақыт шабыты келмей, өндіре жаза алмай жатса да шығармашылық Одақ чиновниктерінің алдында кінәләнеп отырды. Екіншіден, «Ұйымдастыру комитетінің шығармашылық Одақтардың (Т.С.) мақсаты негізінен кәсіптік білімі бар қазақ композиторларынан тұратын шығармашылық Одақ құру болды» [4]. Кеңестік жүйенің ұстанған бұл принципі басқа да шығармашылық Одақтарға қолданылды.

Классикалық қазақ қоғамы өнерден, шығармашылықтан құр алақан еместін. Қазақтың дәстүрлі көркем өнерінде, оның классификациялануының өзіндік өлшемдері болатын. Кеңестік жүйенің жаңа жағдайларында, ол шын мәнісінде ескерусіз қалдырылды. «Кәсіптік білімі» болмағандықтан, әдетте әнші, күйші, ақын, зергер атанған қазақ көркем өнерінің көптеген майталмандары, ендігі жерде Кеңестік Қазақстан шығармашылық Одақтарының құрамына кірмей қалды. Мұның өзі қазақ зиялыларының белгілі бір түсінбеушілігін тудыруы заңды еді. 1948 жылы өткен Қазақстан композиторлары Одағының 1-съезінде қазақ жазушысы С. Мұқанов «қазақ композиторларының мамандығы бар және мамандығы жоқ болып бөлінгендігінен және оның көзқарасынша мамандығы жоқ композиторларға деген менсінбеушіліктің байқалатынын» [5] атап көрсетті. Алайда, музыка зерттеушісі Ә. Мұхамбетованың айтуынша «революцияға дейінгі Қазақстанда және тағы басқа шығыс елдерінде кәсіптік музыка болмады деген «ғылыми» пікір ресми деңгейде 70-і жылдардың ортасына дейін сақталып келді. Дәстүрлі профессионализм фольклорға теңгерілді де, көне өнерпаздар профессионал емес, әуесқой орындаушылар болып санала бастады» [6].

Әдетте, дәстүрлі қазақ қоғамында өнер шеберлері табиғи тума талантымен көзге түсіп, табиғи іріктелу сатыларының бірнешеуінен өтіп барып халыққа танылатын. Оның өнер шебері, әнші, күйші, ақын, қобызшы, зергер атануы үшін немесе маман ретінде мойындалуы үшін, Европа елдеріндегідей көптеген шарттылықтардың қажеті жоқтың. Мысалы, арнайы кәсіптік білім алу, оқу орнын бітіру, т.б. Кеңес өкіметі мен большевиктер партиясының Қазақстанда жүргізген мәдени саясатының барысы, олардың дәстүрлі қазақ мәдениетіне евроцентристік тұрғыда қарағандығын көрсетеді. Сондықтан қазақтың дәстүрлі өнерінің көптеген шеберлері кеңестік шығармашылық құрылымдардан тыс қалып, мойындалмады. Осы тұста мына нәрсеге назар аудару аса қажет. Зерттеушілердің көпшілігі кеңестік саясаттың дәстүрлі екі жүзді, әрі қарама-қайшы саясатына назар аударады. Сауаты, арнайы кәсіптік білімі жоқ болғанымен қазақ мәдениетінің кейбір дара өкілдері мен ірі тұлғаларын кеңестік құрылымдар мойындауға мәжбүр болды. Мысалы, Ж. Жабаев, Д. Нұрпейісова, К.Әзербайбаев, тағы басқалар шығармашылық Одақтардың мүшелері болды, бірақ бұл жаппай сипат алған жоқ. Бұл ретте, 1955 жылы 13-18 желтоқсан аралығында өткен Қазақстан композиторлары Одағының II съезінде сөйлеген қостанайлық композитор Есетовтің сөзін келтіру орынды. «Біздерді, жас ақындарды, мұнда Композиторлар Одағында (Т.С.) назарға алмайды, жолсапарда болған уақыттарымызда оның жөнін сұрасақ «біз сіздермен жұмыс істей алмаймыз, устав бойынша болмайды» деген жауап аламыз. Халық ақындары болсақ та,

композиторлар Одағының есігі бізге жабық. Жазушылар Одағында 130 адам бар, олардың көпшілігі ешқандай оқу тауыспағандар... бізде солар сияқты композиторлармыз, соған қарамастан біз назарға ілікпейміз... Мен, мысалы, Дина Нұрпейісова ешқандай мектепті бітірмесе де Одақтың мүшесі ғой деп сұрақ қойсам, «ол кемпір ғой» деген жауап алдым» [7].

Осылайша, әрі ақын, әрі композитор, 40-тан астам әннің авторы – композитор ретінде мойындалған жоқ. Осы съезде сөйлеген Солтүстік Қазақстанның өкілі Кротованың «...біздің облысымызда да қазақтың әнші ақындары көп-ақ, мысалы, Преснов ауданынан Қасенов Темірғали. Ол, өзі өлең жазады, ән шығарады, өзі орындайды. Ондай композиторлар көп-ақ, бірақ олар босқа арам тер болуда» [8] деген сөздері де, Есетовтың пікірлерімен сарындас шығады. Қалыптасқан мұндай практиканың нәтижесінде 1948 және 1955 жылдары, яғни композиторлар Одағының I съезі мен II съезі аралығында Одақ мүшелерінің құрамы бірде-бір адамға көбейген жоқ [10].

Халық композиторлары мен мелодистерін композитор ретінде мойындау қажет пе жоқ па? Бұл, қоғамның мәдени өмірінің қияс идеологияланған жағдайында, шынында да күрделі мәселеге айналды. Қазақстан Композиторларының аталмыш съезінде сөйлеген ақын Н.Шәкеновтің «көптеген мелодистерді халық композитор ретінде мойындағанымен, композиторлар Одағы олардан бас тартты» [9] деуі түсінбеушіліктің күрделі болғандығын бейнелейді. Жинақтай келгенде, мұның барлығы кеңес өкіметі жағдайында Композиторлар Одағы мүшелерінің өте баяу өсуіне әкеліп соқтырды.

1969 жылы Қазақстан Композиторлар Одағының құрамында 37 ғана мүшесі болды, яғни 1955-1969 жылдар аралығындағы 14 жылда бар болғаны 17 композиторға өсті [10]. Осылайша, революцияға дейінгі уақытта әрбір үшінші қазақ сауыққой, өнерпаз атанып, Г. Потанин сияқты ғалымға «бүкіл дала шырқап тұрғандай» көрінсе, Кеңес өкіметінің 53 жылында, онда бар болғаны «жаңа» өлшем бойынша 37 ғана композитор бар болып шықты.

Шығармашылық Одақтардың жұмысындағы қалыптасқан бюрократиялық жұмыс стилі де, Одақ мүшелері санының өсуіне кедергі жасады. Мысалы, республика шығармашылық Одақтарының құрамына алынған әрбір жаңа мүше Орталық шығармашылық Одақтардың секретариаты бекіткеннен кейін ғана мүшелікке қабылданды. Одаққа мүшелікке қабылдаудың барлық жағдайларында да КСРО композиторлар Одағының секретариаты бекітті. Әдетте, кеңестік ресми насихат орындары Кеңес өкіметі жылдарында, әсіресе, соғыстан кейінгі уақыттарда мамандардың даярлануы бойынша Кеңестік ұлттық республикалардың қол жеткен табыстарын атап көрсетуден шаршаған емес. Алайда, Қазақстан Шығармашылық Одақтары мүшелері санының өсу көрсеткіштері бұл пікірге қайшы келеді. Мысалы, 1955 жылы Қазақстан Сәулетшілері Одағының құрамында бар болғаны 33 адам ғана болып, 1947 жылдан бергі 7–8 жыл ішінде бар болғаны 2–3 адамға өссе, 1959 жылы 99 адамға, 1969 жылы 168 адамға ғана өсті.

Кеңестік Қазақстандағы сәулетші мамандардың өсуі қарқынын елестету үшін салыстыруға жүгінейік. Егер, 1937 жылы Қазақстанда 15 сәулетші болса, 1962 жылы олардың саны 100-ден сәл ғана асты. Сонда, 25 жылдың ішінде Қазақстан сәулетшілерінің саны жылына бар болғаны 3–4 сәулетшіге өсіп отырды [11]. Ал, Қазақстан бұл уақытта «алып социалистік құрылыстар мен тың және тыңайған жерлерді» игерудің полигонына айналып, ондағы қалалардың саны 50-ге жеткен болатын. 1965 жылы Қазақстанда сәулетші мамандарға деген зәрулік 790 адамға жетсе, яғни сол уақытта қажетті сәулетшілердің санынан төрт есе жоғары болса, 8-бесжылдықтың аяғына қарай (1965–1970) сәулетшілер мамандарына деген зәрулік 850 адамға жетті [12]. Кеңес экономистерінің алға тартар дәйектерінің бірі «Социалистік экономиканың жоспарлылығы» еді, олардың айтуынша бұл «Социализм артықшылықтарының біріне» жатты. Алайда, жоғарыда келтірілген фактілерден «Социалистік Қазақстандағы» қалалардың басым көпшілігі сәулетшілерсіз-ақ, «тұрпайы жоспармен» салынғандығына көз жеткізуге болады.

Мамандарға деген мұндай зәрулік басқа да шығармашылық Одақтарға тән еді. Мысалы, 1946 жылы Қазақстан Суретшілерінің Одағына 53 адам мүше болса, 1954 жылы олардың саны тіпті 48-ге кеміп кетті, ал 1966 жылы, яғни 12 жылдың ішінде 122-ге дейін баяу өсті [13]. 1947 жылы Қазақстан жазушылар Одағы мүшелерінің саны 80, 1954 жылы 129 болғанымен олардың жартысына жуығы әдеби шығармашылықпен айналысқан жоқ. 1966 жылы Қазақстан Жазушылары Одағының құрамында 242 мүшесі болса, 1968 жылы 246-ға жетті.

Қазақстан Журналистер Одағы республикадағы газет, журнал, радио мен теледидар қызметкерлерін біріктірді. Алғашқыда оған 341 адам мүше болып кіріп, 1962 жылы Одақ мүшелерінің саны 2000-ға, 1964 жылы 2300-ге жетті. Айта кететін жәйіт журналистердің көпшілігі Одаққа мүшелікке кіруге асыққан жоқ. Мысалы, 1966 жылы Қазақстанда 5000-нан астам журналист еңбек етсе, оның 2452-і ғана журналистер Одағының мүшесі болды [14].

Құрамы сценаристерден, режиссерлардан, актерлардан, операторлардан, суретші, сыншы және кинозерттеушілері, кино өндірісін ұйымдастырушы, композиторлар, дыбыс операторларынан тұрған қазақстан кинематографистері ұйымдастыру комитетінің 1959 жылы 60 мүшесі, ал 1969 жылы 101 мүшесі бар еді [15]. Бұдан шығатын қорытынды Қазақстан шығармашылық Одақтарының саны мен құрамы мейлінше баяу өсті, немесе республиканың әлеуметтік-экономикалық дамуының қарқындарына оның сандық өсуі мүлдем сәйкес келген жоқ.

Кеңестік жүйе шығармашылық Одақтар мүшелерінің кәсіптік білім деңгейінің жоғары болуын қолдап отырғанымен, олардың білім деңгейі өте ала-құла еді. Мысалы, 1947 жылы Қазақстан суретшілері Одағының 53 мүшесінің 12-інің жоғарғы білімі, 5-нің аяқталмаған жоғары білімі, 8-нің орта білімі, 8-нің орта білімі, 8-нің аяқталмаған орта білімі, 7-нің арнайы білімі болған жоқ. 1954 жылы 48 одақ мүшесінің 16-ның жоғарғы білімі, 7-нің аяқталмаған орта білімі болса, 6-ның арнайы мамандығы болған жоқ, 2-і студия бітірді. 1966 жылы Суретшілер Одағының 122 мүшесінің 59-ның ғана жоғарғы білімі болды [16].

1969 жылы Қазақстан кинематографистерінің жалпы саны 101 болып, оның 58-нің ғана жоғары білімі болды [17]. 1954 жылғы жазушылар Одағы мүшелерінің білім деңгейіне зер салсақ, 129 жазушының 76-ның жоғарғы және аяқталмаған жоғарғы білімі, 32 жазушы мен ақынның аяқталмаған орта білімі, 7-нің бастауыш білімі, тіпті, 14-нің сауаты жоқ болғанын көреміз. 1966 жылы Қазақстан жазушылар Одағының құрамындағы 242 мүшесінің 154-нің жоғары білімі, 40-ның аяқталмаған жоғары білімі, 24-нің орта білімі, 4-нің аяқталмаған орта білімі, 6-ның білімі төмен болды [18]. Осы тұста Жазушылар Одағының мүшелерін жанрлар бойынша тарқата көрсетудің маңызы бар. Оның 91 прозаик, 90 ақын, 11 драматург, 26 сыншы және әдебиетші, 15-і аудармашы, 9 халық ақыны еді. Өйткені бұған дейінгі кезеңде жазушылар Одағының құрамында прозаиктерге қарағанда ақындар басым болып, драматург, сыншы, аудармашылардың үлес салмағы мүлде аз болатын. Бұл көрсеткіштер прозаиктердің өсе түскенін, онымен қатар кәсіпқой сыншылар мен әдебиет зерттеушілерінің, драматург, аудармашылардың әдеби тобының қатая түскенін байқатты.

Біз үш шығармашылық Одақ мүшелерінің білімдік санасына талдау жасадық, алайда оның сандық көрсеткіштері басқа да шығармашылық Одақтардың көрсеткіштеріне сәйкес келеді.

Қазақстан шығармашылық Одақтарының өкілдері мемлекет тарапынан үнемі ынталандырылып отырды. Кеңестік көркемдік-идеологиялық, саяси талаптарға жауап берген өнер шығармалары үкімет тарапынан жоғары бағаланып, арнайы мемлекеттік сыйлықтар, атақтар белгіленді. Егер, 1939 жылы еңбектегі ерлігі үшін 11 жазушы орден, медальдармен марапатталса, 1954 жылы олардың саны 83-ке жетті, бір жазушы, ғалым-панфиловшы Мәлік Ғабдуллин Кеңес Одағының батыры атағын иеленді. 1966–1968 жылдары бірқатар жазушылар үкімет наградаларымен аталып өтті. Жазушылар Одағының мүшелері Ә. Шарипов, Ж. Молдағалиев «Еңбек Қызыл Туы» орденімен, Х. Ерғалиев пен С. Омаров

«Құрмет белгісі орденімен», Ә. Әлімжанов пен О. Сүлейменов «Еңбектегі ерлігі үшін» медальдарымен марапатталды. Жазушылар Х. Есенжанов, Т. Ахтанов, С. Мұқанов, Ә. Әлімжанов Қазақ ССР-і мемлекеттік сыйлығының иегері атанса, ақын О. Сүлейменов Бүкіл Одақтық Ленин комсомолы сыйлығының лауреаты, ал ақындар Қ. Мырзалиев пен Ж. Нәжімеденов Қазақстан Ленин комсомол сыйлығының лауреаттары атанды.

1947 жылы, 1 суретшінің «Қазақ ССР-нің халық суретшісі», 1 суретшінің «Өнерге еңбегі сіңген қайраткер» және 3 суретшінің «Қазақ ССР-нің халық әртісі» деген атағы, 2 суретшінің профессорлық лауазымы болса, 1958 жылы 1 суретшінің «Қазақ ССР-нің халық суретшісі», 8 суретшінің «Өнерге еңбегі сіңген қайраткер» және 2 суретшінің «Қазақ ССР-нің халық әртісі» атағы болып, 1 суретшінің профессорлық лауазымы болды. 1964 жылы 1 «Қазақ ССР-нің халық суретшісі», 15 суретшінің «Өнерге еңбегі сіңген қайраткер», 3 суретшінің «Қазақ ССР-нің халық әртісі», 1 суретшінің профессорлық лауазымы, 1 суретшінің өнер тану ғылымының кандидаты деген ғылыми атағы болды.

1948 жылы «Қазақ ССР-нің халық әртісі» атағын 3 композитор алса, 3 композитор «Қазақ ССР-нің өнеріне еңбегі сіңген қызметкері» атағын алды. 1954 жылы 4 композитордың «Қазақ ССР-нің халық әртісі», 5 композитордың «Қазақ ССР-нің өнеріне еңбегі сіңген қызметкері» атағы болды. 1969 жылы «Қазақ ССР-нің халық әртісі» атағын алған 4, «Қазақ ССР-нің өнеріне еңбегі сіңген қайраткері» атағын алған 9 адам болып, Қазақстан композиторлары Одағының 2 мүшесінің ғылым докторы, 6-ның ғылым кандидаты, 2-нің академик атақтары болды.

1963 жылы Қазақстан кинематографистері Одағы мүшелерінің ішінен «КСРО халық әртісі» атағын алған 1, «Қазақ ССР-нің халық әртісі» атағын алған 8, «Қазақ ССР-нің өнеріне еңбегі сіңген әртісі» атағын алған 4, «Қазақ ССР-нің өнеріне еңбегі сіңген қайраткер» атағын алған 7 киношебері болды. 1969 жылы 2 Одақ мүшесінің «КСРО халық әртісі», 13-нің «Қазақ ССР-нің халық әртісі», 13-нің «Қазақ ССР-нің өнеріне еңбегі сіңген қайраткері», 9-ның «Қазақ ССР-не еңбегі сіңген халық әртісі» атақтары болып, 1 адам «Қазақ ССР-і мәдениетіне еңбегі сіңген қызметкер» атағын иеленді. 1970 жылы кинематографистердің 2-і «КСРО халық әртісі» атағын алса, «Қазақ ССР-нің халық әртісі» атағын алғандардың саны 10-ға жетті [19]. 1967 жылы республиканың 86 газет, журнал және радио қызметкерлері мен Журналистер Одағының мүшелері Кеңес Одағының ордендері мен медальдарымен марапатталды.

Бұрынғы «артта қалған Ресей империясының шеткері аймақтарындағы халықтардың ішінен ұлттық мамандарды даярлау» дейтін уәж Кеңестік ресми насихаттың аса сүйікті дәйектердің бірі. Кеңестік насихат Қазақстан мен Орта Азиядағы кеңестендіру науқандарының табыстарын шығыс елдеріне үлгі ретінде көрсетуге тырысатын. Шынында да «ұлттық мамандарды даярлау», «Әйелдердің азаттық алуы» сияқты мәселелерде кеңес жүйесінің біршама табыстарға жеткенін мойындамасқа болмайды. Мысалы, 1940–1965 жылдар арасында ғылымды дамытуға жұмсалған қаржы көлемі 23 есе өсіп, осыған орай интеллигенция мен ғылыми қызметкерлердің саны жеті есе ұлғайды.

Шығармашылық Одақтар мүшелерінің ұлттық құрамы мен ондағы әйелдердің үлес салмағына көз жүгіртсек, кеңестердің бұл саладағы табыстарын асыра сілтеуге болмайтындығына көз жеткізуге болады. 1946 жылы Қазақстан Суретшілер Одағының 40 мүшесінің, тек 3-і қазақ, 23 орыс, 14-і қалған ұлт өкілдерінен тұрып, оның 4-і әйел болса, 1956 жылы 69 одақ мүшесінің 10-ы қазақ, 38-і орыс, 21-і қалған ұлт өкілдері және 13 әйел болды. 1966 жылы 122 суретшілер одағы мүшесінің 25 қазақ, 61 орыс, 36 қалған ұлт өкілдерінен тұрып, ондағы әйелдердің саны 22-ге жетті [20].

1947 жылы Қазақстан сәулетшілер Одағы мүшелерінің жалпы саны 30 болып, оның 17-сі орыс, 2-і қазақ, 11-і басқа ұлт өкілдері және 4-і әйел болды. 1956 жылы 39 одақ мүшесінің 4-і қазақ, 18 орыс, 17-сі басқа ұлт өкілдері болып, оның 6-ы ғана әйел еді. 1966 жылы өткен

Суретшілер Одағының VI съезіне қатысқан 100 делегаттың 60 орыс, 8-і қазақ, 11 украин, 21 басқа ұлт өкілдерінен тұрып, олардың 18-ін ғана әйелдер құрады [21].

1965 жылы Қазақстан кинематографистерінің саны 96-ға жетіп, олардың 44-і қазақ, 30 орыс, 22-сі басқа ұлт өкілдерінен тұрса, 1969 жылы Одақ мүшелерінің жалпы саны 101 болып, оның 48-і қазақтардан, 38-і орыстардан, 16-сы басқа ұлт өкілдерінен тұрды және 13-і әйел болды [22].

1948 жылы Қазақстан композиторлары Одағының мүшелігінде 18 адам болып, оның 8-і қазақ, 4-і орыс, 6-ы қалған ұлт өкілдерінен тұрды. Қазақстан композиторлары Одағында бұл жылдары бір ғана әйел болды. Ол Дина Нұрпейісова еді. 1954 жылы Композиторлары Одағының мүшелері 25-ке жетіп, оның 12 қазақ, 5 орыс, 8-і қалған ұлт өкілдерінен тұрды. Бұрынғысынша Одақ мүшелігінде бір ғана әйел болды, ал 1967 жылы Одақ мүшелерінің саны 37 болып, оның 19-ы қазақ, 16-сы қалған ұлт өкілдерінен тұрды. Бұл жылдары композиторлары Одағындағы әйелдердің саны 6-ға өсті. 1969 жылы Қазақстан композиторлары Одағының мүшелері саны 44-ке артып, оның 23-і қазақтар құрады [23].

Шығармашылық Одақтардың ішінде Жазушылар Одағында ғана қазақ ұлтының өкілдері басым болды. Өйткені, европалық үлгідегі қазақ интеллигенциясы қазақ төңкерісіне дейін-ақ қалыптаса бастап, негізінен ақындар мен жазушылардан тұрған еді. Қазан төңкерісінен кейін және Кеңес өкіметінің алғашқы онжылдықтарында құрамы ақын-жазушылардан, ағартушы-ғалымдардан тұрған ұлттық интеллигенцияның қатары қатая түсті. Ондай қуатты интеллигенция шоғыры Ресей қарамағындағы Түркістан халықтарының ішінде, ол тұста жоқтың. 1937–1938 жылдары, нақ осы Қазақстан жазушылары Одағының мүшелері негізінен репрессияға ұшырағанымен, соғыстан кейінгі жылдары да жазушылар Одағы ғана өзінің негізгі ұлттық құрамын сақтап қалды. Алайда, 1946-1960 жылдары бұл Одақтың сандық көрсеткіші мейлінше жоғары болғанымен, сапалық құрамының жоғары болғанына күмән келтіруге болар еді. Мысалы, ақын Қ. Аманжоловтың айтуынша 1947 жылы Одақ құрамына тіркелген 117 мүшесінің 10-ны ғана белсенділік, нәтижелілік көрсеткен. Тіпті кейде, өмірінде үш қана мәтін жазып, Отан соғысының мүгедегі болғаны үшін ғана жазушылар одағына мүшелікке алынғандар болған [24].

1951 жылы Жазушылар Одағының құрамында Талдықорған облысының үй шаруасындағы әйелі Берсүгірова, 60 жастағы ҚазПИ-дің (қазіргі АлМУ) лаборанты Шәкірзянов, тіпті ешуақытта көркем шығарма жазбаған Хайдаров, Есбатыров, Николич, Никольская, Сүлейменов, Бегішов және тағы басқалар болды. 127 одақ мүшесінің 18-і жасы егде тартқан, қандай да бір болмасын әдеби шығармашылық қабілетінен айырылған адамдардан тұрды. Бұдан кейінгі жылдарда да мұндай практикаға жол беріліп отырды. Мысалы, 1954 жылы Қазақстан жазушылары Одағының 129 мүшесі болғанымен, олардың жартысына жуығы әдеби шығармашылықпен айналысқан жоқ. Қазақстан жазушылар Одағының осы жылғы ұлттық құрамына тоқталар болсақ, 129 Одақ мүшесінің 99-ы қазақ, 25 орыс, қалғандары басқа ұлт өкілдерінен тұрды [25], ал 1966 жылы 242 одақ мүшесінің 151 қазақ, 43 орыс, 12 ұйғыр, 5 еврей, 5 кәріс, 3 татар және 3 украиндық болды.

Біз, жоғарыда Қазақстан жазушылары Одағына мүшелікке қабылдау жұмыстарындағы жіберілген олқылықтарға тоқталдық. Оның өзіндік себептері де жоқ емес. Тоталитаризм жағдайында әрбір шығармашылық Одақ өзінің құрамын көбейтуге тырысатын, бұл одақтың мемлекет пен қоғам алдындағы беделін көтеруге мүмкіндік берсе, екінші жағынан одақтың материалдық жағдайын нығайтуға септігін тигізетін (Мысалы, мүшелікке жарнаның өсуі арқылы). Бұл өз кезегінде одаққа жаңа мүшелерді қабылдау ісінде талаптың төмендеуіне әкеліп соқтырып, Одақтар жұмысының әлсіз жақтарын құрады.

Кеңестік тоталитарлық қоғамдағы шығармашылық Одақтардың ұйымдық құрылымы да большевиктер партиясының, КОКП-ның ұйымдық құрылымы негізінде, қатаң орталықтандырылған үлгіде құрылды. Қазақстан шығармашылық Одақтарының жоғарғы жетекші органы – республикалық съездер болды. Съездер аралығында жылына кем дегенде

2–3 пленумы шақырылды. Ұйымдық және шығармашылық мәселелер бойынша республикалық Одақтар, Бүкіл Одақтық шығармашылық Одақтардың басқармаларына бағынды. Съездерде шығармашылық Одақтардың Басқармалары сайланып, олардың саны шығармашылық Одақтар мүшелерінің жалпы санына сәйкестендірілді. Басқарма, съездер аралығында тұрақты жұмыс істейтін атқарушы орган – Президиумды, кейде секретариатты өзінің мүшелері арасынан тағайындады да, одақтардағы нақты билік көп жағдайларда осы Президиум мүшелерінің қолында қалды.

Мұнымен қатар Шығармашылық Одақтарда көркемдік кеңестер, комиссиялар, шығармашылық секциялар жұмыс істеді. Жарғы бойынша мүшелікке кіруге тілек білдіруші міндетті түрде 1–2 жылдық кандидаттық мерзімнен өтуге тиісті болды. Жалпы жиналыстарда және конференцияларда Одақтың толық мүшелері шешуші дауыс құқын пайдаланды да, Одаққа мүшелікке кандидаттар кеңесші дауысқа ие болды. Бұл, шығармашылық Одақ мүшелерінің арасында өзіндік көлбеу иерархияны тудырды.

Шығармашылық Одақтарда, оларды материалдық-әлеуметтік жағынан қамтамасыз етіп отыратын арнайы қорлар құрылды. Әрбір шығармашылық Одақтың қолары /фондылары/, шығармашылық Одақтардың атымен Музфонд, Әдебифонд, Архфонд, Худфонд, Журфонд және Кинофондылар деп аталынды.

Шығармашылық Одақтардың жұмысында штаттық кесте маңызды рөл атқарады. Жұмыстың сапасы, нәтижесі көп жағдайларда штаттық кестеге байланыстылығы табиғи нәрсе. Сондықтан зерттеп отырған аралығымыздағы Қазақстан Шығармашылық Одақтарының штаттық кестесіне талдау жасау өзін-өзі ақтайды. 1947 жылы Суретшілер Одағының басқару аппаратында 6 адам жұмыс істесе, Сәулетшілер Одағында 1, Композиторлар Одағында 3, Жазушылар Одағында 3 адам жұмыс істеді. 1957 жылы Суретшілер Одағында 8, Сәулетшілер Одағында 1, Композиторлар Одағында 6, Жазушылар Одағында 18 адам штаттық кесте бойынша қызмет етті [26].

60-жылдардан бастап, Шығармашылық Одақтарының штаттық кестесінде баяу да болса, ілгері жылжулар жүрді. 1964 жылы Жазушылар Одағының аппаратында штаттық кесте бойынша 20, Композиторлар Одағында 6, Суретшілер Одағында 9, Сәулетшілер Одағында 3, Журналистер Одағында 4, Кинематографистер Одағында 5 адам жұмыс істеді. 1969 жылы штаттық кесте бойынша жұмыс істеген Жазушылар Одағында 26, Композиторлар Одағында 9, Суретшілер Одағында 14, Сәулетшілер Одағында 6, Журналистер Одағында 5, Кинематографистер Одағында 6 адам болды. Алайда, біздің зерттеуіміз, Қазақстан шығармашылық Одақтарындағы штаттық кестенің өсіп отыруы деңгейінің, шығармашылық Одақтар қажеттерін барлық уақытта толық өтей алмағандығын көрсетеді. Оның дәлелі, 1946-1970 жылдар аралығында, шығармашылық Одақтар басқармаларының төрағалары, жоғарғы инстанциялардан (Министрлер Кеңесінен, мемлекеттік жоспарлау комитетінен, бүкілодақтық мемлекеттік штат комиссияларынан, т.б.), штаттық кестені көбейтуді жыл сайын өтініп, сұранып отырды. Зерттеп отырған жылдар көлемінде бұл мәселе шешімін таппады. Дегенмен аса күрделі тоталитарлық кеңес жағдайында қазақ зиялылары шамашарқының келгенінше туған халқының мәдениетін қорғауға тырысты. Қазақ мәдениеті қайраткерлерінің ментальды, рухани бірлігі сақталынды [27].

Қорытынды

Қорыта келе айтарымыз, тоталитарлық биліктің қазақстандық шығармашылық одақтарға қатысты ұстанған саясатын этнодеформациялаушы фактор ретінде қарастыруға болатындай. «Этнодеформация модернизацияның асқынған түрі. Модернизация қоғамды оң өзгерістерге бастап, ұлттық жаңғыруға түрткі болса, этнодеформация керісінше ұлтты дәстүрлі мәдени-рухани, әлеуметтік-экономикалық және саяси болмысынан ажыратып, эволюциялық даму бағдарын апатты арнаға бұратындығын» [28, 148-б.] негізге алсақ, онда шығармашылық одақтардың өз қызметіне сай барлық мүмкіндіктерін аша алмауының сыры айқындала түседі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. ҚРОМА. 1736 – Қазақстан суретшілер Одағының қоры I тізбе. 211-іс. 5 п. 1973 қор. I тізбе. 50-іс. 2 п, 1778 қор. 2-тізбе, 19-іс, 21 п, 1840 – Қазақстан Композиторлар Одағының қоры. 92-іс, 43 п.
2. Қазақстан Совет Суретшілер Одағының уставы. – А., 1940. I бет. Көшірмесі. ҚРОМА. 1736-қор. I тізбе, 55-іс.
3. Бұл да сонда. 3 п.
4. ҚРОМА. 1840-қор. I тізбе, 28-іс, 27 п.
5. Бұл да сонда, 139, 140 п.
6. Мұхамбетова Ә. Қағажу көрген қазақ музыкасы // Жұлдыз. – 1991. – №5. – Б. 155–156.
7. ҚРОМА. 1840-қор. I тізбе. 92-іс.79 п.
8. Бұл да сонда. 82 п.
9. ҚРОМА. 1840-қор. I тізбе. 92-іс. 146 п.
10. ҚРОМА. 1840-қор. 3-тізбе. 19-іс. 9 п.
11. ҚРОМА. 1773 қор. I тізбе, 210-іс. 10 п.
12. Бұл да сонда 283-іс, 1–2 п.
13. ҚРОМА. 1736-қор I тізбе, 211-іс, 5 п, 460-іс, 2 п. 873-іс, 1-8 п.
14. ҚРОМА. 1824 – Қазақстан Журналистер Одағының қоры. 1-тізбе. 2 п. 99-іс, 19 п, 28-іс, 56 п.
15. ҚРОМА. 2128 – Қазақстан Кинематографистер одағының қоры. 1-тізбе. 23-іс.
16. ҚРОМА. 1736-қор I тізбе, 211-іс, 5 п, 460-іс, 3 п. 873-іс. 1-8 пп.
17. ҚРОМА. 2128-қор. 1-тізбе. 23-іс. 215-іс, 224 п.
18. ҚРОМА. 1778-қор. 2-тізбе. 102-іс, 13,16 п. 744-іс, 1 п.
19. ҚРОМА. 2128-қор. 1-тізбе. 102-іс. 4–13 п. 215-іс. 224 п. 237-іс, 1 п.
20. ҚРОМА. 1736-қор. 224-іс. 17, 18 п., 542-іс, 1-7 п., 873-іс, 1-8 п.
21. ҚРОМА. 1773-қор. I тізбе. 45-іс, 1, 2 п., 117-іс. 1,2 п., 298-іс, 76 п.
22. ҚРОМА. 2128-қор. 1-тізбе. 146-іс, 5-7 п., 215-іс, 224 п.
23. ҚРОМА. 1840-қор. I тізбе. 84-іс, 4-49,59 п., 93-іс. 46 п., 266-іс. 4 п., 295-іс. 1 п.
24. ҚРОМА. 1778-қор. 2-тізбе. 19-іс. 25 п.
25. ҚРОМА. 1778-қор. 2-тізбе. 102-іс. 20 п.
26. ҚРОМА. 1736-қор. I тізбе, 255-іс. 3 п., 586-іс. 14 п. ҚРОМА. 1773-қор. I тізбе, 46-іс. 1 п., 136-іс. 21 п., ҚРОМА. 1778-қор. 2-тізбе. 13-іс. 15 п., 177-іс. 16 п., ҚРОМА. 1840-қор. I тізбе. 23-іс. 8 п., 146-іс. 18 п.
27. Темирханова А.С., Мейрбеков Т.П., Садықов Т.С. Академик Манаш Қозыбаев еңбектеріндегі ұлт мәселесі // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2019. – №2. – Б. 23–25.
28. Khazretali M. Tursun, Nakan AS, Kanat K. Bazarbaev, Aral Rezhep, Murat Kelesh. Colonial Nature of Public Education as a Factor of Ethnical Deformation // utopía y praxis latinoamericana. año: 23, n° 82 (julio-septiembre), 2018, pp. 147–157.

REFERENCES

1. ҚРОМА . 1736 – Qazaqstan sýretshiler Odaǵynyń qory I tizbe. 211-is. 5 p. 1973 qor. I tizbe. 50-is. 2 p, 1778 qor. 2-tizbe, 19-is, 21 p, 1840 – Qazaqstan Kompozitorlar Odaǵynyń qory. 92-is, 43 p.
2. Qazaqstan Sovet Sýretshiler Odaǵynyń ýstavy. – A., 1940. I bet. Kóshirmesi. QROMA. 1736-qor. I tizbe, 55-is.
3. Bul da sonnda. 3 p.
4. QROMA. 1840-qor. I tizbe, 28-is, 27 p.
5. Bul da sonnda, 139, 140 p.

6. Muhambetova Á. Qaǵajy kórgen qazaq mýzykasy // Juldyz. – 1991. – №5. – B. 155–156.
7. QROMA. 1840-qor. I tizbe. 92-is. 79 p.
8. Bul da sonda. 82 p.
9. QROMA. 1840-qor. I tizbe. 92-is. 146 p.
10. QROMA. 1840-qor. 3-tizbe. 19-is. 9 p.
11. QROMA. 1773 qor. I tizbe, 210-is. 10 p.
12. Bul da sonda 283-is, 1–2 p.
13. KROMA. 1736-qor I tizbe, 211-is, 5 p, 460-is, 2 p. 873-is, 1-8 p.
14. QROMA. 1824 – Qazaqstan Jýrnalister Odaǵynyń qory. 1-tizbe. 2 p. 99-is, 19 p, 28-is, 56 p.
15. QROMA. 2128 – Qazaqstan Kınematografister odaǵynyń qory. 1-tizbe. 23-is.
16. KROMA. 1736-qor I tizbe, 211-is, 5 p, 460-is, 3 p. 873-is. 1-8 pp.
17. QROMA. 2128-qor. 1-tizbe. 23-is. 215-is, 224 p.
18. QROMA. 1778-qor. 2-tizbe. 102-is, 13,16 p. 744-is, 1 p.
19. QROMA. 2128-qor. 1-tizbe. 102-is. 4–13 p. 215-is. 224 p. 237-is, 1 p.
20. QROMA. 1736-qor. 224-is. 17, 18 p., 542-is, 1-7 p., 873-is, 1-8 p.
21. QROMA. 1773-qor. I tizbe. 45-is, 1, 2 p., 117-is. 1,2 p., 298-is, 76 p.
22. QROMA. 2128-qor. 1-tizbe. 146-is, 5-7 p., 215-is, 224 p.
23. QROMA. 1840-qor. I tizbe. 84-is, 4-49, 59 p., 93-is. 46 p., 266-is. 4 p., 295-is. 1 p.
24. QROMA. 1778-qor. 2-tizbe. 19-is. 25 p.
25. QROMA. 1778-qor. 2-tizbe. 102-is. 20 p.
26. KROMA. 1736-qor. I tizbe, 255-is. 3 p., 586-is. 14 p. QROMA. 1773-qor. I tizbe, 46-is. 1 p., 136-is. 21 p., QROMA. 1778-qor. 2-tizbe. 13-is. 15 p., 177-is. 16 p., QROMA. 1840-qor. I tizbe. 23-is. 8 p., 146-is. 18 p.
27. Temırhanova A.S., Meirbekov T.P., Sadyqov T.S. Akademik Manash Qozybaev eńbekterindegi ult máselesi // Iasaýı ýnıversitetiniń habarshysy. –2019. – №2. – B. 23–25.
28. Khazretali M. Tursun, Hakan AS, Kanat K. Bazarbaev, Aral Rezhep, Murat Kelesh. Colonial Nature of Public Education as a Factor of Ethnical Deformation // utopía y praxis latinoamericana. año: 23, n° 82 (julio-septiembre), 2018, pp. 147–157.

**ЯСАУИ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ
YESEVI ÜNİVERSİTESİ HABARŞISI**

Редакцияның мекен-жайы
*161200, Қазақстан Республикасы, Түркістан облысы, Түркістан қаласы,
ХҚТУ қалашығы, Б.Саттархан даңғылы, №29В, Бас ғимарат, 404-бөлме*
☎(8-725-33) 6-38-26
E-mail: khabarshi.iktu@ayu.edu.kz

Ғылыми редакторлар: ф.ғ.к., профессор Сердәлі Бекжігіт,
ф.ғ.к., доцент Мансұров Нұрлан,
ф.ғ.к. Семіз Кенан
Аға редактор: Әбілдаева Гүлжан
Редактор: Садыкова Айгүл

Жарияланған мақала авторының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді.
Мақала мазмұнына автор жауап береді.
Қолжазбалар өңделеді және авторларға қайтарылмайды.
«Ясауи университетінің хабаршысына» жарияланған материалдарды
сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.

*Журнал Қожса Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университетінің
«Тұран» баспаханасында көбейтілді.*
Басуға 30.09.2020 ж. қол қойылды. Пішімі 60X84/8. Қағазы офсеттік.
Шартты баспа табағы 22.5. Таралымы 200 дана. Тапсырыс 723. ©

Баспахана мекен-жайы:
*161200, Қазақстан Республикасы, Түркістан облысы, Түркістан қаласы,
ХҚТУ қалашығы, Б.Саттархан даңғылы, №29В, 2-ші ғимарат*
☎(8-725-33) 6-37-21 (1080), (1083)
E-mail: turanbaspasi@ayu.edu.kz